

De vijanden van Hans Jürgen Syberberg

Kunst heeft altijd met politiek te maken. Syberberg negeert deze wet door in de voorstelling *Ein Traum, was sonst?* geluidfragmenten, tekstfragmenten en muziek uit heden en verleden in een a-historische ruimte naast elkaar te plaatsen, zo stelt Ludo Verbeeck. Het problematische en ambigue van de gekozen literaire teksten wordt op die manier glad gestreken in een bedenkelijke poging om aan het verdwenen Pruisen op de scène een nieuwe mythische vorm te geven.

"In Staub mit allen Feinden Brandenburgs!"

(Kleist, *Prinz Friedrich von Homburg*, laatste scène, laatste repliek.)

Kunst heeft altijd met politiek te maken. Zij demonstreert dit door zich van de politiek te onderscheiden. Syberberg negeert deze wet en dat geeft aan zijn droomspel een verdachte bijmaak. De indrukwekkende présence van Edith Clever gedurende drie uur op een nagenoeg lege scène kan daar weinig aan veranderen. Ook wie zich dringend genoopt voelt de esthetische kwaliteiten van haar vertolking te moeten prijzen, weet toch dat zij niet alleen over de scène gaat. Over de onzichtbare hand die haar leidt, willen we het hier hebben.

Mocht deze aanpak aan de esthetica te kort doen, dan heeft Syberberg daar zelf ruimschoots aanleiding toe gegeven. Want de uitvoerige brochure die op de persconferentie werd rondgedeeld, beoogt meer dan gewoon een leidraad te zijn voor wie de voorstelling behoorlijk wil vatten: zij is tegelijk een zelfcommentaar en een rekvisitoor, elliptisch genoeg in de formulering om de schijnbare onschuld van de aangezette beelden niet te verstoren. In zijn boek *Vom Unglück und Glück der Kunst in Deutschland nach dem letzten Kriege*, notities uit 1989 en in de herfst van vorig jaar verschenen, is Syberberg minder terughoudend. Hij neemt het daar globaal op tegen wat hij de esthetica van de overwinnaars van 1945 noemt en die hij o.a. verantwoordelijk acht (ik citeer maar wat lukraak) voor de pluralistische willekeur en de triomf van het gemene in de kunst, haar vervreemding van natuur en mythos, voor de verloedering van het milieu, voor de teloorgang van de landelijke cultuur, enz. Vooral dit laatste zit hem hoog.

Het zijn lang gekoesterde gedachten, gevoed door herinneringen aan zijn geboortestreek Pommeren en opgestuwd door de stormachtige gebeurtenissen van het jaar '89 die tot de hereniging van Duitsland hebben geleid. Een vreemde mengeling van nostalgie en provocatie, die bij volgehouden lectuur behoorlijk op de zenu-

wen gaat werken. Je hebt de ene uitspraak nog niet half beaamd of je moet bij de volgende al bedenkelijk de wenkbrauwen fronsen: een verwarrend betoog en een vermoeiende dialectiek. Nu is dialectiek wel het laatste waar Syberberg zich om bekommert. Niet om de gewraakte ontwikkelingen is het Syberberg te doen, hij is op zoek naar een beeld dat zijn emotionele verhouding tot het gesmade heden samenvat. En hij vindt het in de verdwijning van de Pruisische staat (in 1947 bij decreet van de geallieerde bezettingsmacht opgeheven), een motief dat als een rode draad door het hele boek loopt. Pruisen, met zijn derivaten Dresden, het Berlijnse koningslot en het Junkertum wordt het symbolisch slachtoffer van een tijd die naar zijn zeggen zijn eigen verleden verslonden heeft. Tegen deze achtergrond laat hij in *Ein Traum, was sonst?* Edith Clever haar sobere act volbrengen.

Pruisen als nostalgie

Maar om welk Pruisen gaat het? Om een naar Schilleriaanse selectieprincipes geïdealiseerd Pruisen dat nooit heeft bestaan, maar tegelijk toch het voorrecht geniet als concrete historische realiteit model te staan voor een even denkbeeldig (maar slecht) heden. "Denn Preußen, war es nicht ein nobler Sieger?", schrijft Syberberg op blz. 159. Uit welk koningsdrama die vijfvoeter ook mag afkomstig zijn, voor een politieke analyse kan hij niet volstaan. En de kunst? Zij ontfermt zich bij voorkeur over de verliezers. Rouwarbeit - term die door Syberberg al te geredelijk met nostalgie verward wordt - weet te berichten dat niemand ontkwam.

Keren we even terug naar de overwinnaars van later. Je kan de brutale geallieerde luchtaanval op Dresden oproepen in het geschrokken gelaat van een vrouw alleen op de scène. Stof genoeg om te treuren. Maar als je dit beeld onderhorig maakt aan de suggestie van een totale ondergang van de cultuur, de Duitse met name, dan vervals je niet alleen de kunst. Veroveraars verwoestten de steden, waren we dat vergeten? Duitse troepen hebben

bij het begin van de Eerste Wereldoorlog het kleine Leuven systematisch in brand gestoken, huis voor huis. Ook hier vond toen Duitse cultuur haar einde, zij het in een andere zin. Het bescheiden schouwspel van een brandende universiteitsbibliotheek kan natuurlijk niet concurreren met het vele hout van het fijn gesneden rococo dat Dresden zo geschikt maakte voor het opwekken van de door een krankzinnige Engelse generaal gewenste vuurstorm. Maar het feitelijk verschil ligt hem enkel in de stand van de techniek waarover de heersers van het ogenblik de beschikking hebben. Dat tenminste heeft de Golfoorlog nog maar eens duidelijk gemaakt. Dresden is niet meer waard dan om het even welk ander symbool van de vernietigingsdrang van mensen.

Hetzelfde kan gezegd worden van het op de scène, als boek, al te nadrukkelijk neergezette Berlijnse koningslot. De moedwillige afbraak van dit monument door Walter Ulbricht illustreert wellicht alleen nog de benepenheid van een soort socialisme dat eerst wil afbreken eer het opbouwt. Maar met de verwoesting van Troje heeft deze daad enkel de stenen gemeen; en die laten zich zonder veel moeite recycleren als embleem van een heroïsch bestaan. Euripides bezondigt zich daar niet aan. Hekuba's klacht heeft veeleer betrekking op het lot van mensen.

Geblindoekte prins

Ook op de wijze waarop Syberberg met oude teksten omgaat, is een en ander aan te merken. Als fragmenten uit hun oorspronkelijk verband worden gelicht en opgeroepen als getuigen ten laste t.a.v. de historisch-politieke actualiteit, dan heb je als toeschouwer ook het recht om dit nieuw verband op zijn draagkracht te beoordelen. Niemand zal Syberberg zijn voorliefde voor de Duitse klassieke kwalijk nemen. Maar ook hier doet men de idealistische esthetica van Weimar & Co onrecht aan, wanneer men ze, zoals Syberberg doet, radikaal tegenover de door die bril bekeken toch al verdachte moderne kunst opstelt of ze als het